I J R S S I S, Issue (IX), Vol. (I), May 2023: 113-116
A Double-Blind Peer Reviewed Journal
OPEN ACCESS
e-ISSN 2347 – 517X
Original Article

Reg. No. : MH-NGP/0000167
INTERNATIONAL JOURNAL OF RESEARCHES IN SOCIAL SCIENCE AND INFORMATION STUDIES
© VMS RESEARCH FOUNDATION www.ijrssis.in

राष्ट्रसंत तुकडोजींचे राष्ट्रीय एकात्मता विषयक विचार

धनराज डी. मुरकुटे
मराठी विभाग, सरदार पटेल महाविद्यालय, चंद्रपूर
*Corresponding Author :- murkutedhanraj@gmail.com

Communicated : 16.01.2023 | Revision : 23.02.2023 Accepted : 21.03.2023 | Published : 30.05.2023

सारांश :

राष्ट्रसंत तुकडोजींचा जन्म अमरावती जिल्हयातील यावली या खेडेगावी झाला. त्यांनी आपले पुर्ण आयुष्य देशासाठी अर्पण केले. तुकडोजी महाराजांनी देशामध्ये बंधुभाव, समानतेची आणि राष्ट्रीय एकात्मतेची भावना निर्माण करण्याचे कार्य केले. १९४२ च्या स्वातंत्र्य लढयात ऊडी घेऊन भजन, किर्तन व भाषणांच्या माध्यमातून लोकांना जागृत करीत देशाच्या स्वातंत्र्यासाठी लोकांना संघठीत करण्याचे कार्य केले. राष्ट्रासाठी तुकडोजी महाराजांनी नागपूर व रायपुरच्या जेलमध्ये १०० दिवस तुरूंगवास भोगला. त्यांच्या कार्य कर्तुत्वामुळे भारताचे तत्कालीन राष्ट्रपती राजेंद्र प्रसाद यांनी त्यांना राष्ट्रसंत या पदवीने गौरवीले. १९६२ ला चीन सारख्या बलाढय राष्ट्राला आव्हान करीत, सिमेवरील सैनिकी शाळेतील सैनीकांमध्ये क्रांतीची ज्वाला भडकावीली. देशामध्ये राष्ट्रीय एकात्मता निर्माण करण्याचे कार्य तुकडोजीने केले.

मुख्यशब्द : राष्ट्र, एकात्मता, बंधुभाव, भजन, मानवता, सामुदायिक प्रार्थना, नवनिर्माण.

प्रस्तावना :

राष्ट्रसंत तुकडोजींनी आपले तन मन धन राष्ट्राकरिता अर्पण केले आयुष्यभर भजन, कीर्तन, प्रवचन, भाषण आणि साहित्यातून राष्ट्रीय एकात्मता विषयक विचार जन सामन्यापर्यंत पोहचविण्याचे कार्य केले. तुकाडोजींचा मुख्य उद्देश होता की, माझ्या भारत देशातील विविध जाती, पंथ, संप्रदाय, धर्मातील लोक एका तत्वाने, एका विचाराने बंधूभाव प्रेमाने राहावेत कुणाच्याही मनात एकमेकाविषयी भेदभाव असू नये. महाराजांनी सदैव देशालाच देव मानून सदैव देशभक्तीचाच पुरस्कार केला. ग्रामगीतेमध्ये महाराज सांगतात,

'देव म्हणजे कर्तव्य शूर, न्याय नीतीचे माहेर,
क्रांती कार्याचे अग्रेसर, विश्वामाजी''

जी व्यक्ती आपल्या कर्तव्याचे पालन करते, सत्य न्याय नीतीने वागते, वेळ आली तर देशाच्या रक्षणासाठी आपल्या प्राणाची आहुती देण्याची तयारी ठेवते अशा व्यक्तीलाच महाराज देव म्हणतात. तुकडोजींनी दिशांमध्ये समता निर्माण करण्यासाठी, राष्ट्रीय एकात्मता निर्माण करण्यासाठी आपले आयुष्य खर्ची घातले. महाराजांनी आपल्या मृत्युलेखात लिहून ठेवले आहे की, जंगम आणि स्थावर मालमत्ता ही माझ्या जातीच्या अथवा रक्ताच्या नात्याच्या माणसाची नसून ती जनता जनार्धनाची आहे. महाराज एका भजनात म्हणतात,

'तन दिया मन दिया और जो बच गया धन दिया।,

महाराज देशासाठी राष्ट्रीय एकात्मता विषयक विचार पोहोचविण्यासाठी अहोरात्र कार्य केले. साहित्य लिखाणामागचा उद्देश होता तो म्हणजे देशभक्ती. अनेक भजनातून महाराजांच्या अंतकरनातील राष्ट्रीय एकात्मता विषयक तळमळ तरुणांना जागृत करतांना दिसून येते.

''राष्ट्र जागवा, राष्ट्र जागवा जागृत व्हा तरुणांनो, आमुच्या।
वीर भात्कीचा दिवा उजळावा, जागृत व्हा तरुणांनो,
आमुच्या।।''

विद्यार्थ्यापासून तर तरुण शिक्षकासाहित राष्ट्राची सुरक्षा करण्याकरिता तयार व्हावे आणि देशाच्या रक्षणासाठी एक व्हावे असा संदेश महाराजांनी भजनातून दिला. अशातच ते आधी राष्ट्र सुरक्षा करण्याचा सल्ला देतात.

''राष्ट्रसुरक्षा आधी करा, मग करा काय ते करा।
नाही तरी धोका आहे खरा।।धृ।।
चहुबाजूंनी शत्रू जमले, घुसले देशामध्ये।
वेळ हा क्षणभरी न जाऊ दे ।।
विद्यार्थ्यापासुनी तरुण शिक्षकांसाहित व्हा उभे ।।''

राष्ट्राचे रक्षण करण्याकरिता सर्वांनी एक व्हावे नंतरच इतर कामे करावीत. भारत हे लोकशाही राष्ट्र आहे. लोकशाही राष्ट्र टिकवून ठेवण्याचा प्रयत्न प्रत्येकांनी करायला पाहिजे. लोकशाही राष्ट्रात विविध जाती, धर्माचे लोक असतांना सुद्धा विविधतेत एकता असणे गरजेचे आहे. तरच लोकशाही राष्ट्र टिकून राहू शकते आणि राष्ट्रीय एकात्मता निर्माण होण्यास मदत होते. महाराज पोवाड्यच्या माध्यमातून सर्वांना हाक देतात.

''एका एका राज्याचे धनी। ज्ञान घेवूनी ।
राष्ट्राच्या नव्या निर्मितीला । हातभार लावा आप –
आपुला।

सर्वांच्या सहकार्यानेच एका नवीन सुंदर राष्ट्राची निर्मिती होऊ शकते.

''श्रीमंत सुशिक्षित जन बुवा विद्वान।
पुढारी शिक्षक कीर्तनकार।
लोकशाहीर किसान कामगार ।
एका तुकड्यची हाक झनकोर ।
लोकशाहीचाच जय जयकार रे, जी ।।''

१५ ऑगस्ट १९४७ ला देशाला स्वातंत्र्य मिळाले आणि एका लोकशाही राष्ट्राची निर्मिती झाली. तेव्हा तुकडोजी महाराजांनी संदेश दिला,

''भारत देशाच्या सुपुत्रांनो देशात स्वातंत्र्य आले आहे. याची तुम्हाला जाणीव झाली असेलच. ते स्वातंत्र्य तुमच्या नैतिकतेवर व त्याचबरोबर तुमच्या बाहुबलावर टिकवायची आहे. हे तुम्हाला समजून आले असेलच हा भारतवर्ष, बलाढ्य, धनाढ्य, कलापूर्ण व सर्वप्रकारे उन्नत होण्याला तुमच्या शारीरिक, मानसिक शक्तीच कारणीभूत आहेत व त्याचा यथोचित मार्गाने विकास करणे ही महान राष्ट्रसेवा आहे''.

एकाचे स्वातंत्र्य टिकवून ठेवण्यासाठी राष्ट्रीय एकात्मता निर्माण करणे गरजेचे आहे. असा संदेश तुकडोजी महाराजांनी देशाला स्वातंत्र्य मिळताच दिला. स्वातंत्र्य दिनाप्रसंगी महाराजांनी राष्ट्रीय गीते लिहिली, रचली आणि आठ हजार प्रेक्षकासमोर सामुहिकपणे गावुन घेतले.

राष्ट्रीय गीत

''या भारतात बंधुभाव नित्य वसू दे दे वरची असा दे।
हे सर्व पंथ संप्रदाय एक दिसू दे मतभेद नसू दे।।
नांदोत सुखे गरीब अमीर एकमतानी।
मग हिंदू असो खिश्चन वा हो इस्लामी ।।
स्वातंत्र्य **सुख या सकळा माजी वसू दे।**
हा जातीभाव विसरुनिया एक हो आम्ही ।।
अस्पृश्यता समुळ नष्ट हो जगातुनी।
खळ निंदका मनी ही सत्य न्याय वसू दे।।
दे वरची असा दे।

हे राष्ट्रगीत ८ ऑगस्ट १९४७ ला सुराज्य साप्ताहिकामध्ये प्रकाशित झाले. राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज विद्यापीठाचे 'विद्यापीठ गीत' म्हणून माण्यात्ता मिळाली. १९४७ साली तुकडोजी महाराजांनी राष्ट्रीयत्व भावाने भरलेली अनेक गीत (भजने) मराठी हिंदी भाषेत रचली. राष्ट्राचे रक्षण करणे, राष्ट्र बलशाली बनविणे, राष्ट्रीय एकात्मता निर्माण कारानेहे विचार राष्ट्रसंताच्या शब्द– शब्दातून आणि भजनातून प्रकट झाल्याचे दिसून येते. महाराज पुढे म्हणतात,

'भारताच्या सुपुत्रानो, उठा घ्या राज्य हे हाती
यह कोण खडे हे यार, लगाये कतार नये दमवाले
जय हिंद के नारे डाले
यह हिंद सदा के लिये आजाद रहेगा

I J R S S I S, Issue (IX), Vol. (I), May 2023: 113-116
A Double-Blind Peer Reviewed Journal
OPEN ACCESS
e-ISSN 2347 – 517X
Original Article

जुग जुग जियेगा'

तुकडोजींच्या विचाररूपी शब्दातून राष्ट्रावर असलेल प्रेम आणि त्यांच्या अंतकरनातील तळमळ प्रकट झाल्याचे स्पष्ट होते. सामाजिक, राष्ट्रीय, सांस्कृतिक, शैक्षणिक आणि धार्मिक या सर्व अंगाने राष्ट्रीय एकात्मता निर्माण व्हावी, बंधुभाव निर्माण व्हावा या उद्देशानेच भजने लिहिली. देशाला स्वातंत्र्य मिळवून देण्यासाठी सर्व तरुणांमध्ये एकजूट व संघटन निर्माण करण्याचे कार्य तुकडोजींनी केले. स्वातंत्र्यासाठी तुकडोजींनी १९४२ ला स्वत: नागपूर व रायपुरच्या जेलमध्ये १०० दिवस तुरुंगवास भोगला.

प्यारा हिंदुस्थान है, गोपालोकी शान है।
वीरो का मैदान जिसमे भक्तो के भगवान है।।
आओ इसे जगायेंगे, भारत को बदलायेंगे।
बालविरो उठो तुम तो ऋषीयोकी संतान है।।

ह्या गीताला मध्य प्रांत वऱ्हाडातील शाळे–शाळेमध्ये मिरवणुकीत विद्यार्थी शिक्षक प्रत्येकाच्या हृदयातून राष्ट्राविषयीचा स्वाभिमान आणि राष्ट्रीय एकात्मतेचे प्रतिक दर्शवित आहे.

देशाच्या स्वातंत्र्यासाठी हजारो क्रांतिकारकांनी आपली आहुती दिली. रक्त सांडविले हसत हसत फासावर चढले त्या क्रांतिकारकाचे स्वप्न होते की, माझा भारत देश सुखी, संपन्न आणि सुजलाम सुफलाम झाला पाहिजे हे नवीन भारताच्या निर्मितीसाठी सर्वांना एकत्रीत आणण्यासाठी तरुणांना भजनाच्या माध्यमातून जागे करतात.

''भारत नवनिर्माण करेगा भारत सेवा समाज
जागो बालको युवक युवतीयो बुलंद करो आवाज
पिछडो को दो साथ
अनपड को दो हाथ
करो मानव एक जात
समता की हो बात''

देशामध्ये समता निर्माण करण्यासाठी बालक तरुण– तरुणी, अशिक्षित अशा सर्व तळागाळातील लोकांना एक करून मानवतावादी विचारात बसविण्याचा, देशात समता निर्माण करण्याचा प्रयत्न राष्ट्रसंतांनी केला म्हणून तुकडोजी महाराजांना 'मानवतेचे महापुजारी' राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज म्हणून संबोधल्या जाते. माणसाच्या मनातील भेद नाहीसे करण्यासाठी मानवतेचे मंदिर सामुदायिक प्रार्थना मंदिराची निर्मिती तुकडोजी महाराजांनी केली. सर्वांसाठी सामुदायिक प्रार्थना मंदिर खुले केले. प्रार्थना मंदिराच्या समोर महाराजांनी लिहिलेल्या भजनाच्या ओवी असतात.

सबके लिये खुला है मंदिर यह हमारा।
मत भेद को भुला है मंदिर यह हमारा।।
आओ कोई भी पंथी आओ कोई भी धर्मी।
देशी विदेशियोको मंदिर यह हमारा।।

मानवतेचा संदेश ह्या सामुदायिक प्रार्थना मंदिरातून दिल्या जातो. राष्ट्रीय एकात्मता निर्माण करण्याचे कार्य आजही केले जाते. राष्ट्रीय एकात्मतेचे प्रतिक महाराजांनी लिहिलेली, **राष्ट्रवंदना**

तन मन धन से सदा सुखी हो भारत देश हमारा।
सभी धर्म अरु पंथ पक्ष को दिल से राहे पियरा।।
विजयी हो विजयी हो विजयी हो भारत देश हमारा।

निष्कर्ष :

राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराजांनी सर्व भारतीया मधील परस्परातील मतभेद नाहीसे होऊन सर्वामध्ये एकोपा निर्माण होऊन त्याचा राष्ट्रीय एकात्मतेला हातभार लागावा यासाठी आपल्या स्वरचित भजनातून, गीतातून, पोवाड्यातून तसेच वेळोवेळी दिलेल्या संदेशातून जी तळमळ दाखविली व त्यासबंधात त्यांनी जे कार्य केले त्याचे महत्त्व अनन्य साधारण असेच आहे. त्यांच्या राष्ट्रीय एकात्मते

संबंधातील विचारातून काढण्यात आलेल्या निष्कर्षाची मांडणी पुढील प्रमाणे करण्यात आलेली आहे.

१) मतभेद नाहीसे होतील

२) देशाचे रक्षण केल्या जाईल.

३) राष्ट्राची उन्नती होईल.

४) स्वातंत्र्याचे रुपांतर सुराज्यात होईल.

५) राष्ट्रीय एकात्मता निर्माण होईल.

संदर्भ :

राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज विरचित 'ग्रामगीता', संपादक सुदाम सावकर साहित्य रतन (अमरावती) प्रकाशक : श्री गुरुदेव आत्मानुसंधान भूवैकुंठ अड्याळ टेकडी, ता. ब्रम्हपुरी, जी. चंद्रपूर.

राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज 'राष्ट्रीय भजनावली' हिंदी प्रकाशक : मो. रा. पुनसे प्रमुख, श्री गुरुदेव गुरुकुंज आश्रम, जी. अमरावती, पाचवी आवृत्ती.

वंदनीय राष्ट्रसंत श्री तुकडोजी महाराज विरचित ग्राम जागृती भजनावली प्रकाशक श्री गुरुदेव प्रकाशन मंडळ, श्री गुरुदेव आत्मानुसंधान भुवैकुंठ अड्याळ टेकडी, ता. ब्रम्हपुरी, जी. चंद्रपूर.

प्रा. राघुनाथ कडवे, मानवतेचे महापुजारी, राष्ट्रसंत तुकडोजी (जीवन व कार्य) अमोल प्रकाशन नागपूर, दिनांक ह्मक्त ऑक्टोंबर ह्मञ्घञ.